

נוגעים ליי". מתוך דברים אלה בוקעים : א) תחושת האחריות, שאפילו אם הוא נמצא במיעוט, חייב הוא להביע את דעתו ; ב) הוא מוותר על הזהירות הנבונה, שתציל אותו מפגיעות והתקפות ; ג) הוא התעלה על ההתקפות האלה, מהן הוא סובל קשות, בגלל הנאמנות והדביקות בדעותיו.

תכונות אישיות אלה נעשו, לצערנו הרב, יקרות המציאות בקרב המנהיגות הדתית של היום. היינו רוצים בכל לבנו שגדולי התורה יהיו המנהיגים הרוחניים שלנו ; ואמנם היו כאלה בעבר, והם היו לנו לאורות גדולים. היו בהם אותן התכונות שצינו, והם ראו את תפקידם כפי שתיארנו אותם. על כן חש הציבור בזמנו שאמנם ראויים הם לכתר המנהיגות. מה קרה לדור שלנו, שיש בו תלמידי־חכמים חשובים ויראי שמים למופת, אבל אין לך ההרגשה שיש מנהיגות דתית ראויה לשם זה, כאשר אתה בא למודדה בקנה־המידה האמיתי של המנהיגות ?

אמנם קרה משהו. יש לפנינו עדות לכך מפי אחד החשובים מבין הרבנים. הופיע לפני כשנה וחצי מאמרו של הרב עמנואל אל יעקובוביץ ב"טרדישן". אנחנו תרגמנו אותו ב"עמודים", והוא הופיע בחוברות אייר ותמוז־אב תשכ"ז. הוא מסתמך בדבריו גם על מאמר של הרב רפאל קצנלנבוגן "יחס של ביטול לרבנות", שהופיע בגיליון תמוז תשכ"ה של "המעין". הוא מצביע על השינוי שחל בתוך הרבנות בגלל העברת מרכז הכובד במבנה המוסדי של היהדות הדתית מן הקהילות אל הישיבות, עקב — ואני מצטט — "דחייתה של הרבנות ותפיסתה מקומה ע"י תלמידי־חכמים בהנהגה העליונה של הציבור הדתי".

חושבני שהמאמר הזה הוא כה חשוב, שהיה כדאי לצטט אותו כולו. כמובן, הזמן לא מרשה זאת, אבל ברצוני להביא לידיעת הקהל הנכבד כמה מדבריו, שנראים לי חשובים ביותר. "את עיקר הביקורת על המגמה הרווחת — הוא כותב ("עמודים" גיליון 257/8, עמ' 356) — אפשר לסכם בחמש נקודות: —

1. הזלזול ברבנות ותפיסת מקומם של רבנים המשרתים בפועל ע"י ראשי־ישיבות מחקו כמעט את מקומה המסורתי ואת תפקידיה של הרבנות כמנהיגות הרוח־נית של הקהילה הדתית, בתוצאה של הפרת דימוי־התורה בציבור בכלל;
2. העברתה של הפסיקה מרבני הקהילות לידי ראשי הישיבות הגבילה באופן רציני את טווח ההלכה הנוכ־חית, וגרמה לסטיות ניכרות מן השיטות המסורתיות, שהיו נהוגות בקביעת ההלכה.
3. התפתחויות אלה, אשר אין להן תקדים, גרמו לתפיסת מקומן של הקהילות ע"י ישיבות כמרכז הכובד במיבנה המוסדי של החיים היהודיים.
4. חוסר התמיכה של הישיבות במקצוע הרבנות בפועל, הוא אחראי לא מעט לעובדה, שמסתמנת היום בינוני־יות כללית בטיב הרבנות, ופוחתים והולכים המועמ־דים המתכוננים ומוכנים לתפוס משרות רבנות בעלות חשיבות.
5. הישיבות שניסו, לא בלי הצלחה, להחניק את תחושת ההשתייכות לקהילה הנרחבת, לא הצליחו מצד שני להעמיד ציבור בעלי־בתים בעל תודעה קהילתית. וכך הם נטלו מן החיים הציבוריים מנהיגים, הן ברובד הרבנים והן ברובד בעלי־הבתים.

כדי לשנות את המגמות ההרסניות הללו — הוא כותב — נדרשים עוז וחזון, אך בראש וראשונה נחוצה נכונות של כל הנוגעים בדבר לעסוק בוויכוח ענייני, לסבול ביקורת כנה וחילוקי־דעות, ולהשתחרר מדפוסי החשיבה, הסטיי־רוטיפיים והקונפורמיים; כדי לאפשר חיפוש כן ותיקונים מרחיקי לכת".

ובמקום אתר (עמ' 358) הוא ממשיך: "האפקטיביות של האוטוריטה הרבנית תלויה היום — יותר מתמיד — בקבלת הקהל, בהסכמת הציבור. בפעם הראשונה בתולדותינו עלינו לבסס את היהדות במציאות דמוקרטית. חלפו הימים בהם הכרזה אוטוריטיבית, או הוראה דוגמתית מצד רב כלשהו, הביאו לו באופן אוטומטי כבוד ויראה בזכות מעמדו וידיעותיו. באדמיניסטרציה של החוק היהודי לא די בזה שהצדק ייעשה — אלא צריך שצדק זה יופיע לעיני כול."

ככל האפשר יש להציג את ההיגיון שבהחלטה ההלכתית בפני הבמה של דעת הקהל. כדי לתרגם אידיאל חיוני זה הלכה למעשה, נחוצים שלושה יסודות: רלבנטיות, היגיון מעשי ומידה נכונה של סובלנות. ההלכה צריכה להתוות דרך להתקדמות אנושית, ולא כמחסום לה".
 "במתן פסק־דין הלכתי חשוב הוא לציון את הנימוקים להחלטה...".

"והדרישה השלישית — הוא כותב — סובלנות אף היא חיונית להחזרת האוטוריטה הרבנית". "המגמה של אחידות קשוחה, ההופכת את החומרה לאידיאל, והמגנה כל אי־הסכמה ורואה בו כפירה" [אינם הדרך הנכונה]. "העדר של שלוש ההנחות הנ"ל משתקף בפסקי־דין של ראשי ישיבות, אנשים המרוחקים מבעיות החברה הנוכחית, המור־

גנים מן הלחץ של דעת הקהל, ואפשר להבינם על רקע של הלויאליות הבלתי מעורערת מצד תלמידיהם בשיבה".
 אסתפק בציטטות האלה, היה לי עוד להוסיף כהנה וכהנה. והחשוב בדבר הוא מיהו המחבר של כל זה. ואני אומר: מי לנו מוסמך יותר ומהימן יותר בביקורת של המצב מאישיות זו!

אגב, אנחנו מוצאים הדים לבעיה זו גם בדברי רבנים שונים. אינני רוצה לצטט כאן, אבל מצאתי לא מעט דוגמאות, שגם הרבנים האחרים רמזו להשאלה הזאת בה נתקלים, אם כי לא בצורה כה תקיפה וחזקה.

לבעיותיה של המנהיגות הדתית בימינו ישנן סיבות הקשורות, הייתי אומר, באופן אורגני עם דרך היהדות ועם המבנה המחשבתי שהתגבש בהלכה. ויש, נוסף לכך, סיבות מיוחדות, שהזמן גרמן. אין כאן, במסגרת של הרצאה, מקום למחקר מקיף, שאמנם היה כדאי לבצעו פעם. ברצוני להצביע על אחת מבין הסיבות שקראתי "אורגניות", והיא הבעיות המיוחדות של החשיבה ההלכתית, בבואה לדון בשאלות ציבוריות, וכן הקושי שלה לראות את החומר בו היא עוסקת, ראייה הסטורית.

החשיבה ההלכתית נתפסת ומושתתת על כמה יסודות, שארבעה מהם ברצוני להציג, מפני שהם נראים לי רלבנטיים לעניין שלנו. הראשון הוא, שזאת התורה לא תהא מוחלפת. כלומר, שיסודות של תורה שבעל פה נצחיים כמו תורה שבכתב. אולם לא פעם נתפס עיקרון זה כאילו הוא בא ללמדנו, שהפיתרונות לכל דבר ולכל מצב קיימים ועומדים, ויש רק לגלותם בספרות ההלכתית. אולם אין הדבר כך. תמיד יש בקונפירונטציה של ההלכה עם המציאות כדי לפסוק הלכה.

שנית — קיימת כאילו אחידות רוחנית יסודית של המ-
סורת, אשר רציפותה ערובה גם לאחידותה. אולם, אחידות
רוחנית יסודית ורציפות לא מנעו בעבר — ואני אומר
לאושרנו — קונפונטציה פורייה עם המציאות. את זאת
רבים שוכחים היום, ולא פעם אף משתדלים להשכיח!
שלישית — קיימת כעין הנחה, שהמציאות של הזמנים
שחלפו, ואף העתידים לבוא, מהווה תחום אחד מנקודת
מבטה של ההלכה. על ידי כך אפשר לתפוס את המציאות
היהודית, כפי שהיתה בנסיבות השונות, במסגרת אחת. ניתן
איפוא להוציא מסקנות מפסק-הלכה שיצא אי-פעם, מבלי
שהנסיבות ההסטוריות המסוימות צריכות להיות מן הדב-
רים שיש לקחתם בחשבון. זה אמנם מתזק את תחושת
האחידות ונותן גם לעתים פרספקטיבה לבעיה הנדונה.
אולם יחד עם זה גם מטשטש את חשיבותם של העניינים
האקטואליים ומצמצם את היכולת להתייחס אליהם בזכות
עצמם.

רביעית — התביעה לפסק הלכה המתעוררת עקב גורמים
חיצוניים, מעמידה את הפוסק בפני הצורך לראות את
הגורם החיצוני כשייך לתחום ההלכה, ובתור שכזה לדון
בו. ומצב כזה נוצר לעתים קרובות כשדנים בבעיות ציבור-
יות או פוליטיות. זה אמנם דבר שכל שיטה משפטית
צריכה להתמודד עמו. ההבדל הוא בשניים: הלכה איננה
רק שיטה משפטית כי אם גם אורח-חיים. ההתייחסות
לתופעות השייכות לסדרי החיים האחרים כאילו הם במס-
גרת שההלכה קובעת בה, מביאה לידי טשטוש גבולות
והתעקמויות בין הנתונים הפנימיים והחיצוניים. ועוד:
נצחיות ההלכה ומקור סמכותה מקשים במקרה כזה להכיר
בחוקיות העצמית של הגורם החיצוני, מה שאין כן בשיטה

משפטית חילונית. כאמור זוהי בעיה שמתעוררת בכל מקרה שדנים בשאלות ציבוריות או פוליטיות.

יסודות אלה, ארבעתם, שהזכרתי כאן, מקשים להגיע לידי פסק הלכה, העונה על צרכים הנובעים ממצב מסוים, חד-פעמי. וזה אולי גם אחד הגורמים המביאים לרתיעה במקרים מסוימים מפני ההכרעה ההלכתית — תופעה הנפוצה בעולם ההלכה. ואף משתבחים בכך להיות מיראי ההוראה! יש סיכוי להתגבר על מגבלות אלו, אם פסק ההלכה הוא הגורם האחראי למעשה לדמות הציבור והמעצב אותו, או אם ההלכה מופעלת ע"י אישים דגולים. אולם בדרך כלל משמשת החשיבה ההלכתית קרקע פורייה לקיפוח ודלדול הגישה הציבורית והגישה ההסטורית. שתיהן מבוססות על דרך חשיבה אחרת, מנוגדת. החשיבה הציבורית מבוססת על ראיית צרכי הציבור האקטואליים במרכז. מן המניעים העיקריים לחשיבה ציבורית יהיה תמיד ההכרח לפתור את הבעיות בצורה מניחה את הדעת, את דעת הבריות, תוך אחריות כלפי כלל הציבור וטובתו. משקל המציאות והצרכים גדול יחסית לעומת משקלם של העקרונות. המנטליות הנוצרת על-ידי החשיבה ההלכתית מרפה לא פעם את המתח, המשחרר את הכוחות בקרב הציבור המסוגלים להכריע, ואף מונעת מהם למצוא את התשובה והתגובה הנכונה הדרושות לעמוד באתגרי המציאות המאיימים.

החשיבה ההסטורית, עליה מושתתת אפשרות שלישית של גישה לבעיות, מדגישה את החד-פעמיות של המקרה הקונקרטי הנדון, את היחסיות של הערכים שהוא בא להגשים, ומשמעותו המוגבלת. חשיבה זו עלולה להביא לידי רילאטיביזציה של כל ערך, וליטול את הריליבנטיות מכל מאורע. זוהי הסכנה שבה. אולם היא עשויה לשמש תריס בפני

הפיכתו של המקרה החד-פעמי למקור בעל משמעות עקרונית. ע"י כך משתבשת לעתים הראייה הנכונה של הבעיה האקטואלית, ונחסמת הדרך לפיתרונה. יש צורך שהגישה הציבורית והגישה ההסטורית יתלוו ויתחברו לגישה ההלכתית, בכדי שזאת תתייחס לבעיות הנמצאות בתחום החיים הציבוריים ובמיוחד הכללי-יהודיים בצורה הנכונה והפרוייקטית. הקשר הזה לגיטימי בהחלט כי יש לו אחיזה חזקה בשיטת ההלכה. אולם רק יחידי סגולה בעולם הרבני של היום אינם מתעלמים מן הקשר הזה.

אוסף עוד כמה מלים על הסיבות שהזמן גרמן :
א. המצב המהפכני, בו נמצאת היהדות כולה במאה, מאה וחמישים השנים האחרונות, ובמיוחד בתקופת השואה והקמת המדינה. המצב הזה קשה במיוחד לכל שיטה המבוססת מבחינה עקרונית על המשכיות... לא במקרה טבעו בתחילת התקופה הזאת את מטבע הלשון המזעזע: — "חדש אסור מן התורה", כביטוי של יחס נכון, כביכול, לבעיות של הזמן ;

ב. ההתפתחות החברתית שהתחילה עם התנועות הסוציאליסטיות במאה הקודמת הלכה וגברה בימינו אנו ושום גורם דתי עדיין לא התמודד עם הבעיות החדשות שהתעוררו עקב התפתחות זו.

מצב זה דורש התפתחות דינמית גם, ואולי דווקא בתחום המחשבה הדתית ;

ג. ההתפתחות המדעית והטכנולוגית, המשפיעה על הדעות וההשקפות, ומולידה את הצורך להתמצא בה, אם רוצים לתת תשובה רלבנטית לבעיות שהיא מעוררת ;

ד. עליית חשיבותה של המנהיגות הפוליטית עם הקמת

המדינה דורשת קביעת יחסים חדשים בינה ובין המנהיגות הרוחנית, שלא הסכנו להם (אולי בימי הנשיאות בבבל היה מצב דומה לכך, אבל מאז ועד היום נראה לי, שקשה להשוות מצב שהיה זהה עם המצב בו אנחנו נמצאים כיום). מצב זה, בו מופיע גורם חדש בזירת החיים הציבוריים, הדורש באופן לגיטימי זכות מנהיגות בתחומו, הביא את המנהיגות הדתית, רובה ככולה, במבוכה.

אין פיתרון לבעיות המנהיגות הדתית-רוחנית ביהדות של היום אלא בשינוי יסודי בתפיסת התפקיד של מנהיג העדה, ובהגדרה חדשה של מקומו בציבור. לא יהיה פיתרון אם לא יתעורר הציבור הדתי לזעקה אחת גדולה, שתזעזע את הביטחון הפנימי, השמרנות — והפחדנות של המנהיגות. לא יהיה פיתרון אם לא תבוא הכנה שיטתית של דור הרוצה במנהיגות דתית רוחנית וחש יחד עם זה בליקויי המצב הקיים, ובהכרח לשנותו באופן רדיקאלי. אזי יש תקווה שממנו יצמחו המנהיגים שיעמדו במבחן.

ושבו עומדת לנגד עיני הדוגמא של ר' עזריאל הילדסהיימר. נראה לי שחשיבותו בתקומת היהדות של אשכנז עולה בהרבה על זו של ר' שמשון רפאל הירש, שתמיד נחשב כאישיות המרכזית. בצדק הצביע גם פרופ' דה־פריז על העובדה ששיטתו של ר' שמשון רפאל הירש — תורה עם דרך־ארץ — היתה נחלתם של אישים שונים בתקופתו, אבל ר' עזריאל הילדסהיימר הבין את הצורך במנהיגות מסוג אחר מכפי שהיתה קיימת בקרב היהדות הדתית בימיו. הוא הבין שכאן טמונה סיבת הכישלון הגדול של היהדות הדתית בימיו, והוא פעל להקמתה של מנהיגות זו לשם שינוי פני הדור, פעל והצליח. אם לסכם — בכדי שתהיה לנו מנהיגות דתית-רוחנית,

שתמלא את תפקידיה, דרושים דברים אלה: יש להבטיח הכשרה לתפקיד במוסד המיועד לכך; יש לקבל הגדרה ברורה של התפקידים שהמנהיגות הזאת חייבת למלא; יש לדרוש ממנה גישה ציבורית, ולהטיל עליה אחריות ציבורית; יש להכניס לתודעת המנהיג והציבור גם יחד שאומץ-לב אזרחי הוא מן התכונות החשובות ביותר שיש לדרוש ממנו; יש למצוא את הדרך שמנהיגות תפעל תוך תיאום עם הגורמים הציבוריים האחרים בציבוריות הדתית, ולא תשב על האולימפוס, או תתבע לעצמה זכויות בלי לקבל על עצמה חובות. אינני אופטימי, אולם אמצעי אחד בידינו: הציבור צריך לתבוע, ולא להרפות. אזי יש תקווה כלשהי שנצא מן המצב המסוכן והקיפאון הממית, בו אנו נמצאים. נעשה לפחות אנו, הציבור, מה שניתן על-ידינו לעשות.